

Драго ЋУПИЋ

НЕКЕ ОСОБЕНОСТИ ЈЕЗИКА МИЛОВАНА ЋИЛАСА (На примјеру књиге о Његошу)

Најпознатији дисидент КПЈ/СКЈ Милован Ћилас почео је да се бави литературом још у својим студентским данима, почетком тридесетих година 20. вијека. Први радови су му пјесме (од којих неке и у прози) и приповједачка проза, а тек касније су дошле обимније књижевне форме. Политика га је рано обузела, те је то учинило да не постане само писац (који би то, вјероватно, брзо постао и по професији), за шта је имао богат таленат. Код њега се, зато, поред књижевно-умјетничког стила јављају и још најмање два – публицистичко-политички и есејистички. Због тога је аналитичару језика и стила и тешко да Ћиласово писање сврста у одређену категорију – он је и књижевник и публициста, истина – више ово прво.

Као скојевац био сам занесен Милованом Ћиласом. Некако ми је изгледао најумнији од свих оних на заједничкој фотографији Политбироа ЦК КПЈ, и више ми је од осталих личио особеним, такорећи митским личностима, истина – стварним, од крви и меса, каткада једноставним, али недостижним у многим погледу. Зато ми никако није ишло у главу када је јануара 1954. године „скренуо”, последице свих његових размишљања објављиваних у „Борби” 1953. и почетком 1954. године и у часопису „Нова мисао” („Анатомија једног морала”). Осјећао сам да се тада преобраћа у обичног човјека, који се удаљава, и одлази, од крутости Политбироа. Жалио сам, наравно, због свега онога што му се тада и касније дешавало.

С њим сам се упознао много касније, средином осамдесетих година прошлога вијека, биће да је то било на Сајму књига у Београду, на којему се могла срести сва књижевна, научна и уопште интелектуална елита не само Београда. Замолио ме је да погледам рукопис књиге његовог сина Алексе „Оспоравана земља” (коју су касније издале „Књижевне новине” у Београду, 1990). Отада је некако и почела наша сарадња, која се са-

стојала у честим сусретима код њега у стану и разговорима преко телефона, а најчешће смо говорили о његовим књигама и о мом читању његових рукописа, али смо, наравно, разговарали уопште и о животним темама, о предратним, ратним и послеријатним данима и Ђиласовој улози у њима. Када су били у питању његови рукописи, стари или нови, тражио ми је примједбе не само на језик текстова, већ и на друго – на садржаје, ставове, погледе. Како смо се више упознавали, све сам дубље понирао у његову мисао, у његов начин казивања, и потврђивао своје раније мишљење да се заиста ради о особито мисаоној личности, о човјеку који не расипа ријечи, који прецизно излаже мисао, усмено – уз дивну дикцију и артикулацију и, надасве, изванредном акцентуацијом, а писмено – добрим књижевним стилем, помало обојеним оним који се у међуратном периоду квалификовао као београдски стил тридесетих година, са незаобилазним примјесима стила и мишљења тзв. књижевне левиче, којој је Ђилас припадао. Пратио сам му рукописе или објављене књиге и све више се увјеравао да га је политика заиста дуго ометала да постане књижевник високог ранга, што је он, касније, када се формално одвојио од политике, и постао. Уочио сам да предност у познавању писца и његовог дјела имају они који се са њим лично познају.

У Ђиласовом случају ради се о мисаоној литератури, са аналитичким односом према темама и личностима, са синтезама које се каткада ритмички понављају, како се то посебно види у књизи о Његошу, која је колико прозно-научно толико и пјесничко дјело, нека врста проширеног сонетног вијенца. И у усменој ријечи и у текстовима Ђиласовим буја богата лексика, прилагођена приликама приповиједања, када треба – архаична, каткада и дијалекатска, а када се писац литерарно „занесе”, добија се модеран израз, модеран у класичним оквирима. Ничега у Ђиласовом дјелу нема што би изгледало као наметнуто, извјештачено, писано писања ради, све је у функцији сликовитијег дочаравања фабуле, а фабуле су код њега најчешће историчне. Покоји пут читаоцу изгледа да Ђилас пише из сопственог искуства, као да је управо он доживио оно у чему пише (у историјским романима, на примјер). Некако испада да улази у реминисценције доживљенога, те читалац не схвата лако да је садржај често заодјенут имагинацијом, како сликовитом, тако и мисаоно дубоком.

Ђиласова реченица је такоређи беспрекорно структурисана, у њој је све на своме мјесту, недоумица и нејасноћа нема, нема надувеног артизма, који неријетко срећемо код неких „модерних” писаца. Он је као писац традиционалиста. Употреба лексике и њених облика у непосредној је зависности од емантике, као код свих добрих писаца, и она залази у филигранске разноликости и добија се избрушен израз. Као и код свих

добрих писаца, и код Ђиласа су садржаји и форма у складу, узајамно се допуњавају. Зато и можемо рећи да је он добар литерата.

Очекивало би се да један писац какав је Ђилас, макар цијењено по његовој биографији, обрађује само опште теме, одвајајући се од било ког амбијента, особито просторног. Он, тако, није „амбијентални” писац. Истина, његова тематика су најчешће Црна Гора и њени људи, макар када су у питању романи, гдје су спојене хероика и трагика (јер оне некако заједно иду), а то, на неки начин – и јесте стварни живот. Иако је за њега Црна Гора митски појам, он успјешно рашчлањује тај појам на ликове и ситуације, тако да се митско преокреће у свакодневно, преобраћа се у стварно и животно. Такве су му личности и ситуације у роману-хроници „Црна Гора”, тако је и у „Изгубљеним биткама”, тако је и у приповијеткама, а митско и стварно из политичког живота прелазе у романескно, у реалистичко приповиједање. Па и сами наслови публицистичких дјела, назовимо их тако (какви су, рецимо, „Власт и побуна”, или „Револуционарни рат”, или „Разговори са Стаљином”), инклинирају према чисто литерарном, метафоричном, као најзначајнијој особености литературе, не само у пјесништву. Један од најбољих познавалаца дјела овога писца, или можда најбољи – Василије Калезић, рећи ће за Ђиласову „Црну Гору”, између осталог, и сљедеће: „... ова хроника, у најбољим траговима хроника Ива Андрића, овај роман, са приповиједањем и интроспекцијом, која подсјећа на фрагменте ’мучења’ личности код Достојевског, није само хроника и није само роман – то је драма, у три дијела, као у три чина. У сваком дијелу има елемената трагедије...” (Василије Калезић, *Ђилас, сујројносни и писца и идеолога*, Народна књига Београд, 1999, 301). И даље: „А у ’линији’ схватања књижевне радње, као прекупације која је потврђивање смисла живота и овјековјечење стварности свога доба, као умјетност, ако је права, постаје заиста мит и легенда, али и слика стварних збивања, Ђилас, са још неколико стваралаца из своје генерације, са Радованом Зоговићем и Михаилом Лалићем, на примјер, стоји у насљеђивању и традицији, на великом и чврстом постољу што су га, поодавно, изградили и учинили чврстим и стварним Његош, Љубиша и Марко Миљанов. Кад се буде писала, умјетнички обликовала и за ново потомство сачувала и садашња, савремена, Црна Гора, биће и тада, у далека нека покољења, схваћена и сматрана као мит и легенда, али и као стварност од које се то могло створити...” (исто, 305). Кад ово каже тако уважени књижевни критичар какав је Калезић, који добро зна шта је књижевна ријеч и шта је књижевно казивање уопште, мора му се вјеровати. А ми томе додајемо и наше мишљење да се Ђилас тако понаша у скоро сваком свом дјелу, свуда је енигма митског (чак и у оним причама са робије), али и енигма опстанка, хероике и људскости у борби за оп-

станак. Ту су, наравно, и порази са јасним узрочно-последичним везама, јер, како би Његош рекао, „Васкрсења не бива без смрти”. Па, и Ђилас је васкрснуо последице политичког пораза – као литерата, што му је цијелог живота била основна мисаона интима.

Вратимо се, међутим, нашем главном задатку – погледу на Ђиласов језик. Из језика све проистиче, у њему се све дешава, он писца остварује, открива, идентификује га међу другима, изражава његову психу, његово расположење, надахнутост или оскудност маште и јачине израза. Иако је Лав Толстој за обраду у „Рату и миру” имао епохалну тему, а у „Ани Карењиној” – такорећи свакодневну, интимну, ипак он не би био громада да није био мајстор језика. То би се исто десило и са Достојевским и са његовим наизглед обичним, свакодневним темама, и са Балзаком и са његовом „Људском комедијом”, и са Ивом Андрићем, и у романима, а код последњег – нарочито у краћим прозним творевинама. И са сваким писцем се тако дешава: што је већи мајстор језика – писац је већи, док писац којему језик није „јача страна” зна да упропасти, и по правилу упропасти, и велику тему.

Рекосмо да је код Ђиласа у језичком погледу све на своме мјесту. Његова реченица је час епски широка, разграната, час гномски сажета, тражи већи умни напор, зависно од тренутног надахнућа и околности, али увијек граматична, са богатим инверзијама, нарочито у његовом есејистичком стилу. Ту нема монотоније, јер се смјењују различите реченичке и синтагматске конструкције, нема понављања, увијек се налази другачији израз од претходног. Писац прелази са нивоа народног и народског казивања на умјетничко, метафорично, литерарно, и оба су у функцији цјеловитости описа и животворнијег доживљавања. Често је Ђилас и „народски” писац, попут Јанка Веселиновића или Боре Станковића, али и изглачан и високопаран – попут Лазе Лазаревића или Ива Андрића.

Није нам, наравно, могуће подробније анализирати стил и језик цјелокупног Ђиласовог дјела – оно је тематски, и стилски и језички разноврсно, а уз то – и обимно је. Зато ћемо се ограничити на његово дјело о Његошу – „Његош – владар и владика” (изд. „Зодне” и аутор, Београд – Љубљана, 1988, стр. 606). Иако ово дјело има понајвише разноликости и у језику и у стилу од свих Ђиласових, иако сам Ђилас, у посвети аутору овога осврта, каже да у њему „има доста редакторских и коректорских грашака, па му слиједи друго, пречишћено издање” (које, нажалост, још немамо), ипак оно можда понајбоље одражава сву разноликост Ђиласовог начина писања и показује у цјелини и стил и језик овога аутора. Ту је до пуног изражаја дошао раскошни књижевни таленат овога писца, нарочито у есејистичком стилу, уз дубоко мисаоно понирање у Његошево дјело, али су осјетне и језичке неравнине, на које се наиђе код било којег

писца великог замаха и високих домета. Како је историчност одлика Ђиласовог дјела, она се осјећа и овдје, почев од првих страница. Ту нема контроверзи, које се могу односити на Ђиласову личност, ту је досљедност, кохерентност, епски надахнуто писање, књижевност широког замаха, то је пуна анализа Његошеве личности и као писца, али и историјских околности у којима је Његош живио и стварао, ту су и филозофски погледи Ђиласа мислиоца.

У Ђиласовом дјелу о Његошу, како рекосмо, преовлађује есејистички стил, који је, међутим, искоришћен не за есеј, већ за подробну анализу Његошевог дјела у цјелини. Есејистички је само начин казивања, а све друго је књижевни, или боље – књижевнонаучни стил, који, могло би се рећи, одговара филозофском приступу у рашчлањивању пјесниковог дјела. Ту је интересантна и каткад необична лексика, којом писац утанавава мисао и постиже баршунастост и разгранатост стила. Ради се, заправо, о дјелу које такорећи прати ниво Његошеве монументалности.

Дјело је писано ијекавским изразом, а како је Ђилас дуго времена био под утицајем екавског, то се код њега јављају помијешани екавизми и ијекавизми, ијекавизми тамо гдје су у књижевном изразу јекавизми или екавизми. Примјера за то има доста, а ми ћемо навести само неке: *истѝријебљење* (књижевни лик је истребљење), стр. 30, 384-387, 414, 423, 427, *истѝријебљењем* 386, *истѝријебљиваѝи* 385, *истѝријебљивање* 175, 350, *истѝријебљивању* 239, *наслијеђе* 43, *наслијеђу* 344, 345, *обавијешѝење* 134, *звијерињу* 24, *уѝоѝријебљава* 414, *сазријејѝи* 161, *вијековноѝ* 392, *ѝоѝкријејљивање* 207, *саѝријешење* 332-334, 352, *умијејѝника* 558. Код њега је редовно *ѝријевод*, *ѝријејѝс*, *ѝријесѝо*, *дијелови*, *вијекови*, *свијеѝови*, *ѝријехови*, *ѝријесѝоница/ѝријесѝолница*, *ѝријекор*, *ѝријеварен*, *хѝијење*, *Нијемац*, *костѝријејѝ*, *развијеливши* и сл. Такви ијекавизми се често налазе код С. М. Љубише, али код Марка Миљанова их такорећи нема, код Његоша их нема уопште. Кратко *јаѝи* најчешће даје је: *сѝрјечавање* 286, *саѝрјешавање* 332, 333, 429, *ѝрјешку* 397, *корјениѝо* 322, *узрјечица* 79, *сѝарјешина* 243, 401, *неѝоѝрјешиво* 131, *неѝоѝрјешино* 134, 229, *неизрјециво* 449, *рјешењима* 135, *рјешавала* 167, *уврједљив* 177, 554, *ѝроѝиврјечѝи* 425, 484, *ѝроѝиврјечје* 178, *рјеђе* 203, *ѝорјејѝи* 202, *изѝорјела* 550. Наилазимо и на лик *оѝмјеносѝи* 53. У наведеним и сличним случајевима Ђилас се определијелио за секвенцу *-рје-* (од *-рѝ-*), која је у књижевном језику равноправна са *-ре-* (док у народним говорима преовлађује *-ре-*, осим под књишким утицајем). Јавља се код њега и лик *свесвјејѝије* 341, у којему није било *јаѝи*, па је *свесвјејѝије* књижевни лик и у екавском и у (и)јекавском изговору. Дуго *јаѝи* (које у књижевном ијекавском даје *-ије-*) код Ђиласа неријетко даје *-је-*: *бјеснили* 188, *ѝросвјећени* 315, *ѝросвјећених* 175, *ѝрвјенсѝиво* 86, 94, *заѝјевку* 569, *усѝјева-*

ла 444, ѿмјерала 449, разумјевала 138, ѿсјела 145 (номинатив плурала од ѿсијело), замјериѿи 346, замјерање 279, замјерајући 399, ѿрвјенсѿиво 366, увјек 462, 542, ѿсједали 291, ѿдсмјехе 174. У овом дјелу ћемо неријетко наићи и на екавизме који су се аутору „омакли” при писању и нијесу систематског карактера: ѿроѿивуречно 176, речѿиѿ 99, ѿело 563, неизвешѿаченосѿи 543, ѿоисѿовећивање 454, нерешив 484, усѿело 334, ѳрешиле 386, ѿресѿионица 196, решавању 503, одељење 197, исѿовейна 539, исѿовейном 495, ѿросвейѿиѿељ 268, мери (датив сингулара) 397, беочуѳ 312, разумейѿи 505. Како се види, примјери су и са дугим и са кратким *јѿѿом*, а ради се о екавизмима, или „екавизмима”, које лектори нијесу уочили и промијенили. Нашли смо свега неколика икавизма: *изриком* 47, 163, *ѿрѿиѿила* 214, *накисѿо* (задах) 305, од којих је само прва књишка ријеч.

То су углавном све фонетске појаве које сматрам да је било потребно назначити. Све оне говоре о човјеку који је био под једнаким утицајем екавског и ијекавског изговора, при чему су „суперијекавизми” некњижевна смјеса народних говора и књижевног језика, онаква каква се појављује у прелазним говорима на граници екавизма и ијекавизма, али ни у једном од ова два изговора нема оправдања, не трпи је књижевни узус, а нема је у наведеним ликовима ни у народним говорима, или макар нема већине наведених.

Међу појавама у области морфологије, када је ријеч о односу књижевног и народног лика, треба поменути да се овдје многе ријечи појављују у њиховим народним облицима неистовјетним са књижевним, или се пак ради о индивидуалном пишчевом односу према њима. Налазимо, између осталог и овакве примјере: *каѿѿуњански* (катунски) 31, 433, *дозивљу* 42, *ѿоимљу* 144, *оѿѿимљу* 173, *ѳибљу се* 51, *изазивљу* 60, *чојска* 42, *чојски* 80, 377, *војводић* (вођа, мали вођа) 54, *ѿљењивање* (запљена) 54, *ѿошѿиваѿи* 105, *насѿѿојава* 111, *несѿѿануло* (нестало) 131, *одалечен* (удаљен, одаљен, далек) 157, *осѿријед* 170, *усидраваѿи* (сидрити, „перфективни” итератив) 170, *изѿдаѿи* (озидати) 179, *Сибирија* (Сибир) 184, *ѳломораѿино* (громорадно) 197, *најчиѿићу* 199, *дједовинску* 207, *Пљевље* 221, *заваћивање* (завада) 247, *обеселиѿи се* 262, *кнезова* 269, *обалиѿи* (оборити) 287, *дава* (даје) 310, *ѿоју* уз гусле 433, *ѿосјекљивих* (оштрих) 435, *изажене* (изагна) 435, *уошѿириѿа* 541, *Прчњу* (Прчању, 3 пута) 534-535, *ѿлавей* (плавет, плаветнило) 42. Јављају се и предлози типа: *сѿроћу* (према) 41, 74, 123, *сѿоврх* (поврх) 68, затим: деминутив *народаѿ* (мали народ) 65, придјев *зайажљив* (уочљив) 53, придјевска именица *обичносѿи* 261 и сл.

Уз облике наводимо и дублетни наставак *-ћки/-ћски*: *ћеклићски* 59, *немањћске* 92, *васојевейћски* 33, *ѿейѿровейћска* 115, *нейейѿровейћска* 100,

џлемећски 134, *бјелоџавлићски* 24, *бјелоџавлићске* 171, *младићске* 186, *џлемећском* 201, *црноџорско-џеџировићскоџ* 223, *никшићски* 237, *никшићског* 223, дакле – 13 примјера, док оних са наставком –*ћки* налазимо изузетно мало: *младићком* 238, *васојевићки* 270, *џеџировићки* 208, *џеџировиће* 303, *младићком* 238. Очито, Ђилас се држи старијег начина грађења наставака антропонима и етника. У данашњем књижевном језику лектор би облике са –*ћски* оправдано сматрао нестандартним, тј. облицима ван стандардне, књижевне норме.

У овом дјелу други члан Његошевог спјева „Луча микрокозма” у косим падежима, са становишта конгруенције, понекад добија одговарајући падежни облик: Луче *микрокозме* 162, Лучи *микрокозми* 162, Лучу *микрокозму* 164, 336, али је у већини других случајева ријеч *микрокозма* остала непромијењена, како и налаже правописна норма.

Глагол *џребаџи* у личним глаголским облицима мијења се, док ређи облици безличности – *џребало је* да... Именица *кафа* код Ђиласа има само облик *кава*, а именица *доџовор* и глагол *доџовараџи* (*се*) често добијају протетичко з: у *здоџовору* 120, *здоџоварају се* 51, *здоџовараџи се* 224, а ређе *доџовор*: у *доџовору* 276, *доџовор* 283. Код Ђиласа је увијек *џакорекућ* (=такорећи), а *воћа* је *воћ*, *џреци* су *џређи*, а *џредак* – *џређ* или *џређа*. Средњи род замјенице *сав* је *сво* (стари облик): *сво* братство 110, *сво* вријеме 130. Необична ријеч *џоџибалац* код Ђиласа је *џоџибаоц*, што је узето из народног говора (стр. 307).

Синтакса Ђиласовог дјела о Његошу у главним линијама не одступа од стандарда, у мјери у којој се може говорити о синтаксичком стандарду, јер је синтакса у великој мјери везана са стилем, знатно више него с граматиком. Ипак ћемо се задржати на неким синтаксичким особеностима ове прозе.

Прво што пада у очи јесте синтагматска инверзија именице и придјева, која у великој мјери ово дјело чини есејистичким, па и пјесничким. Примјери су безбројни, а ми ћемо навести само неколико њих обрасца ради: *дрвеће кврџаво*, *народ црноџорски*, *држава црноџорска*, у *сџварносџи црноџорској*, *сиромаш црноџорска*, *сџрасџи љубавној*, *дух њеџов*, *с млијеком маџериним*, *џучина морска*, *џприрода своја*, *обреченосџи човјекове*, *акцију човјекову*, *џозив наш*, *ридање њеџово*, *часџи своју*, и слично, али има доста примјера и уобичајеног, нормалног неинвертованог реда ријечи. Само пјесничка надареност доводи до овакве инверзије, у свакодневном говору, у тзв. колоквијалном казивању ње нема, или је у најмању руку необична.

Врло је чест спрег глагола или придјева са именицом или придјевом у инструменталу умјесто да је именица у номинативу или у акузативу: *џосџаје џјесником* 60, *брићено већ младиком* и *сасијецано човјеком* 23,

није лако бићи Црногорцем 37, њодареноџ Сѣамболом 505, осѣајао је Црногорцем 550, њосѣао домаћим 254, било њоѣришиѣем 394, дјеѣиѣиѣом је њобјеѣао 137, дјеѣиѣиѣом се ѣребаѣиѣо 133, живи Њеѣошем 459, оскудни земљом 22, живи Боѣом и ѣуслама 21. Овај необичан спој се може наћи и у народним говорима, нпр.: кад је била ѣевојком, невјесѣом је била здрава и лијепа и сл. То је остатак језичког система за који би се могло рећи да потиче из велике старине. Данас су у руском језику такве конструкције такорећи обичне и у народним говорима и у књижевном језику: стал владикој, избран комендантом, бил комиссаром дивизиѣи и сл.

Код Ђиласа конструкција *будући да...* најчешће је без „да”, па одмах иза *будући* слиједи скраћени облик глагола: *будући се* он строго придржавао 88, *будући су...* 107, 344, 479, *будући је...* 134, 266, 327, 331, 329, *будући се...* 139, 345, 461, 477, 495, *будући ѣа је* 134, 266, 326, *будући њихови* 203, *будући у „Шћепану”* скоро и нема... 478. Наравно, налазимо и конструкције са *да*: *будући да је* (су и сл.) 207, 256, 316, 328, 353, 358, 367, 369, 370, 463, 513. Ово је утицај западне варијанте српскохрватског језика, тј. данашњег хрватског језика, који је на Ђиласово писање оставило не мали траг (супруга му је била из хрватске говорне средине).

Конструкције *с обзиром на ѣо да...* своде се на конструкције *с обзиром да*, и то је досљедно. (Нема, међутим, спојева „обзиром...”). То је, иначе, појава која је веома раширена у српском језику, употребљавају је и познати књижевници, каткада чак и лингвисти.

Као и у неким народним говорима, тако се и код Ђиласа не разликују увијек предлози *збоѣ* и *ради*. У књизи о Његошу, на стр. 66, 183, 246 налазимо *ради* умјесто предлога *збоѣ*, јер се из контекста види да је у питању узрок (*збоѣ*) а не циљ (*ради*).

Интересантан је примјер инструментала оруђа умјесто социјатива: (Турци су 17. марта 1832. године) *исѣали коњѣиѣом* у Зету. Ово је једини примјер ове врсте. У народним говорима, на примјер у Зети, често се мијешају оруђник и социјатив. Код Ђиласа је у питању семантика, јер су коњи заиста послужили као оруђе (уп. Дошли смо аутобусом), што би значило да у таквој конструкцији није потребан предлог *с*. Међутим, већ је постало норма да се у оваквим случајевима употребљава социјатив (јер су ишли и Турци и коњи).

Повремено се јавља везник *јер* у функцији везника *ако*: *А јер* их заиста хоће – добиће их ускоро 105, или *заѣиѣо* или *заѣо иѣиѣо*: *јер* им је била моћан сусјед 107.

Доста је у књизи о Његошу народних синтагматских или фразеолошких спојева типа: *хѣѣра ѣамеѣи* 91, *ѣласѣиѣа љеѣоѣиѣом* 97, *не часећи ни часа* 115, *шачѣиѣа ѣријаѣиѣеља* 129, *камена ѣлухоћа* 153, *свеѣа и сваѣиѣа* 176, *доѣасѣиѣи шака* 277, *мржња на Турке* 465, *камо среће* 88 и сл., а јављају се

и сентенце: *Ако не изборисмо, не исїосїисмо* 41, *Ко ѿочне, ѿај и дочне* 317. Посебна врста сентенци, нека врста синтеза јавља се скоро на крају сваког поглавља у књизи, што дјелу у цјелини даје ритмичка обиљежја попут, како смо рекли, сонетног вијенца у поезији.

Уз особен есејистичко-научни стил, који ово Ђиласово дјело чини једним од најбољих његових дјела, ако не и најбољим – посебну његову врхуност представља лексика. Ту налазимо изразито богатство и књижевне и народне лексике, која, с обзиром на тему, постаје амбијентална. Међутим, необично је што у оваквом дјелу нема више црквенословенских ријечи и славенизама уопште. Такве лексике је мало, и њу репрезентују само сљедеће лексема: *незнаније* 37, *їпредсједатїель* 97, 115, *јекїеније* 118, *Слављани* 139, *їанакамилавка* (ово је и данашњи књижевни облик ове ријечи, што значи да се не мора сматрати црквенословенизмом) 188, *сијатїельни* 199, *случитїи се* 219, док се за *оїтацїину* јављају три лика: *оїечесїво* 78, *оїачасїво* 252 и *оїачесїво* 418 (други облик је и народни), од којих би се први лик могао сматрати русизмом, а друга два црквенословенизма или славеносербизмима. Очито је да је Ђилас и овим малим бројем црквенословенизама хтио да се још више приближи пјеснику Његошу.

Друга лексика, међутим, она која би се могла сматрати народском, што не значи да покоји пут није и књижевна, код Ђиласа је богатије заступљена. Навешћемо неколико лексема, по редосљеду како их налазимо у дјелу о Његошу, које су разумљиве углавном сваком читаоцу, али их наводимо као ријечи које књижевници ређе употребљавају осим у говору личности, и то најчешће када говоре у дијалекту. Такве ријечи су, између осталих: *ошїруљци* 23 (ријеч је о каменим оштруљцима), *шкраїе* 23 (рупчаге, мање провалије у камењару), *враїн* 24 (гавран, или каква митска црна птица), *оријетїко* 26 (доста ријетко), *їосмириїи* 26 (завршити послове, обично кућне), *црковно* 27, *кућїи* 29, 128, 202 и др., *воїна* (у значењу *раїи* само се ова лексема употребљава, свуда у овом дјелу), *сахатї* 32, *шкраїав* 157, *бїешїи* 36 (гојазнији), (гојазнији), *чазбеник* 36 (човјек који чашћава, поштењачина), *їоворција* 36 (добар говорник), *давуција* 36 (онај који чини 'даву', тужилац), *їосјекљив* 36 (оштар), *їашаїорїи* 36 (пасош), *їорасїен* 37 (који брзо расте), *здухаї* 39 (вједогоња, здувач), *суїреб* 39 (мјесто које је шапама изгребао пас, сматра се да на њега човјек не смије нагазити, де сиће му се нешто лоше), *їрисїен* 40 (сјенка; особина), *неїледан* 41 (неугледан), *їлавеї* 42 (плаветнило), *їреї/їреїа* 42 (предак), *доконоватїи* 42 (досјећати се, схватати), *сиромаш* 42 (сиротиња), *наїориїосїи* 50 (напор; неумјешност), *їолковатїи* 57 (тумачити), *нароац* 65 (мали народ), *осовљиватїи* 69 (успарвљати, подизати), *нечемуран* 70 (неразвијен; неугледан), *сажеїи* 70 (спалити), *немирљив* 73 (немиран, неукротив), *кужина* 85 (кухиња), *їабанац* 91 (странац), *усїабаша* 92 (старешина еснафа, цеха), *мирски*

94 (народни), *ужилићи* 96 (усталити се, развити се), *иљењивање* 101 (запљена), *иоклање* 103, 130 (покољ), *сочбина* 104 (надокнада 'соку', потказивачу за податке, нпр. о злочину, крађи и сл.), *обикнути* 105 (навикнути), *кажа* 106 (предање, прича, легенда), *чокрња* 106 (неугледна кућица, потлеушица), *хладница* 109 (мјесто гдје се нешто расхлађује, традиционални „фрижидер“), *омраза* 110 (мржња, свађа, сукоб, нетрпељивост), *иоговарање* 110 (оговарање), *авейлук* 110 (глупост, лудост, неумјештина), *обесирвићи се* 111 (поћи незнано куда, одјурити), *зайулићи* 112 (угасити), *законисајићи* 113 (усталити се, нићи, појавити се), *разур* 116 (слом, разбијање, уништење), *шибикање* 117 (врста казне у Старој Црној Гори, у којој се осуђеник шибом, кажњавање шибом), *слабошићина* 117 (слабост, недостатак), *чардак* 119 (кућа на спрат, кула), *иоробићи* 120 (покорити), *злоковоран* 123 (лош, тежак, неиздржљив), *обикољиваји* 124 (опкољавати, окружавати), *сукљаји* 126 (снажно избијати), *дјаур* 130 (муслимански назив за хришћанина), *иривола* 130 (дозвола; принудни пристанак), *несиануји* 131 (нестати), *довјићи се* 132 (досјетити се), *иреџонији* 136 (прегјеривати), *чума* 137 (врста заразне болести, куга), *казначеј* 137 (благајник), *намисао* 146 (замисао, идеја), *лубардаји* 150, *врџнуји* 180, 352, 358 (ставити, метнути), *одалечен* 157 (удаљен), *иреса* 167 (потреба), *одробјићи* 173 (преотети), *изџуб* 178 (губитак), *извојишији* 183 (извојевати, изборити се), *челобићња* 184 (удварање, улизивање; молба), *иреваћ* 187 (превише), *занавијек* 190 (заувијек, за стално, доживотно), *изумијевање* 201 (измишљање, помисли, намјере), *иосљедник* 208 (наследник, настављач), *узбибаји* 212 (узгибати, узрујати /се/), *ијрвији се* 213 (сукобављати се, свађати се, гложити се; такмичити се), *добјеџлица* 216 (избјеглица, пребјег), *иосулији* 218 (одобрити, омогућити; усудити се), *сербез* 219 (мирно, спокојно, мирне душе), *изџиб* 223 (погибија, уништење), *ијевабија* 225 (пратња, свита, дружина), *илашка* 226 (плашење; варка), *залаџиваји* 226 (варати), *неазуран* 227 (смирен, укроћен; неприпремљен), *ујаџмији* 227 (уграбити, отети), *разур* 233 (разарање, уништење), *урицаји* 240 (уговарати, заказивати), *иушек* 243 (ударац, шамар, ћотек; увреда), *бушкарјаји* 246 (врлудати; понашати се охоло), *нејачица* 256 (они који су нејаки, који су слабаши), *иослух* 260 (послушност, дисциплина), *кајац* 261 (који може, који је моћан; који не заборавља), *слабошићина* 276 (немоћ, слабост; нејач), *иријући* 285 (дотући), *боџорадији* 293 (молити, кумити), *мушкејаваји* 295 (стријељати, убијати из 'мушкете', тј. из пушке), *иуле* 297 (граната, топовска кугла), *драм* 433 (дамар), *жалойојно* 441 (жалостиво, на тужан начин), *улејјеји* 443 (овдје у значењу: одлетјети, отићи), *женскиње* 443 (женске особе), *бољешица* 565 (болест).

Наравно, ово је само дио лексике у Ђиласовом дјелу о Његошу која онеобичава начин писања и која дијалекатски израз подиже на ниво

књижевног (макар тамо гдје се не ради о књижевним лексемама), а аутору служи за сликовитији, и, да се каже, интимнији опис ликова и ситуација, што је својеврсно имитирање Његошевог начина казивања. Заправо, Ђилас као да је копирао самог Његоша, као да се угледао на њега, па је слободно узимао ријечи из народа, не водећи рачуна о томе да ли је у питању књижевностандардна или народна лексема. То не важи само за лексику, већ, како смо видјели, и за неке фонетске особине и за облике ријечи, дјелимично и за идиоматику.

Стил је оно што сваког писца чини „својим” („Стил је сам човјек” – Бифон), а Ђилас је заиста „свој”. Већ смо рекли да је његова књига о Његошу својеврсни сонетни вијенац: ту су понављања на крају цјелина-поглавља која стварају посебан ритам у излагању, особен начин истицања значајних ауторових мисли.

Ако би, умјесто закључка, било потребно да се да синтетски суд о Ђиласовом писању, рекли бисмо да он припада оним ауторима који се језиком служе комотно, без шаблона, каткад запостављајући чак и језичке законитости. Језик му служи не као голи украс, већ као средство за потпуније дочаравање мисли, ликова и ситуација, и то у мјери која карактерише добре писце. Он се језика не плаши, служи му као добро оруђе, без крутости и празног артизма, правећи такве комбинације а лексиком и језичким спреговима које најсликовитије изражавају пишчеву мисао.

Ђилас, једном ријечју, није роб језика, али га љепота казивања одушевљава и остварује.

Драго ЧУПИЧ

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКА МИЛОВАНА ДЖИЛАСА (На примере книги о Негоше)

Резюме

Долгое время Миловану Джиласу мешала политика, чтобы стать серьезным писателем. Во то время, когда занимался политикой, он писал в первую очередь публицистические сочинения. Для того чтобы стать подлинным писателем, он должен был отделиться от политики, стать дисидентом и таким образом получить возможность проявить яркий литературный талант.

В настройшей работе говорится о некоторых особенностях языка литературных произведений Джиласа, в первую очередь на материале его книги «Негош – государь и владыка». Этот его труд характеризует высокий литературный и научный стиль, а также употребление богатой народной лексики и идиоматики.

